

לכפרה על ידי גלות, (1) אימא, הייתי אומר, שנישקול ממונא מיניה, וניפטריה מעונש מיתה.

קא משמע לן הכתוב "כל חרם אשר יחרם מן האדם, לא יפדה". מלמד ריבוי הכתוב "כל חרם", שאף חייבי מיתות שניתנה שגגתן לכפרה, אין מועילה להם נתינת כופר נפש כדי להיפטר מחיוב המיתה. (2)

אמר ליה רבא: והרי הא, זה שאין חילוק בהריגה בין דרך ירידה לדרך עלייה ובשניהם אינו נותן ממון ונפטר — מד"תנא דבי חזקיה" נפקא, משם למדנו דבר זה?!?

דתנא דבי חזקיה: כתוב בתורה "מכה בהמה ישלמנה, ומכה אדם [לא ישלם ממון אלא] יומת" —

הקישה התורה את מכה אדם — לפטור אותו מתשלומין — ואת מכה בהמה, לחייבו בתשלומין.

והקישם הכתוב, כדי ללמד:

שהרי ברוצח מדבר הכתוב, וכשהרג בשוגג הרי זה גולה —

ואם כן "כל חרם", המלמד אותו ענין עצמו — למה לי?!?

אמר רמי בר חמא: איצטריך גם הפסוק "כל חרם", וכדי ללמד שאף חייבי מיתות שניתנה שגגתן לכפרה, שאינו נותן כופר ונפטר.

ודקשיא לך, הרי נפש רוצח שמיעטה בו התורה את הכופר אף הוא ניתנה שגגתו לכפרה, לא תיקשי —

לז-א כי סלקא דעתך אמינא: הני מילי — שאין נותן כופר נפש ונפטר — היכא דהרגו "דרך עלייה", כאשר מעלה את ידו כלפי מעלה, היות שלא ניתנה שגגתו לכפרה, לפי שההורג "דרך עלייה" אינו גולה, שנאמר "ויפל עליו [דרך נפילה], וימות", ולא בדרך עליה.

אבל אם הרגו "דרך ירידה", דניתנה שגגתו

עליה.

2. ואם תאמר: עדיין תיקשי בהיפוך, כיון שנאמר חרם ו"כל חרם" למה לי "לא תקחו כופר לנפש רוצח"?!?

כתב הריטב"א: והשתא איכא תלתא קראי במזיד דלא תשקול מיניה ממונא ותפטריה מקטלא, "חרם", "כל חרם", ו"לא תקחו כופר". חד לחייבי מיתות חמורות שאין במינן כפרה לשגגתן, ותרי לחייבי מיתות קלות [שיש במינן כפרה לשגגתן], חד לדרך עלייה [שאינו כפרה, רק במיננו יש כפרה], וחד לדרך ירידה [שיש בו בפועל כפרה לשגגתו].

שמצינו למומתין בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להן שנאמר אם כופר יושת עליו, יכול אף בידי אדם כן, הרי משמע שכל המומתין בידי שמים נותנין ממון ומתכפר להן, ורק המומתים בידי אדם אין מתכפר להן, [ויש להסתפק בחייבי כריתות], וזה הוא שכתב רש"י בד"ה למומתין בידי שמים "כגון שור שהרג את הנפש", דמשמע שאין זו אלא דוגמא ויש עוד מומתין בידי שמים שמתכפר להן; ואולם כל זה חידוש גדול הוא.

1. כתבו התוספות, שאין הש"ס מקפיד אלא במה שניתנה שגגתו לכפרה, ואף שבחומרת העבירה אדרבה דרך ירידה חמור יותר מדרך

מה מכה בהמה, לא חילקת בו לענין תשלומין:

ב. בין המתכווין להרוג ונתחייב מיתה, למי שאין מתכווין להרוג ולא נתחייב מיתה.

ג. ובין ההורג דרך ירידה לבין ההורג דרך עלייה.

שבכל אלו לא תחלוק לחייבו ממון באחד האופנים, אלא לפוטרו ממון בכל האופנים שנזכרו.

א. בין מכה בהמה כשהוא שוגג למכה בהמה כשהוא מזיד, שהרי ריבתה התורה "פצע תחת פצע" לחייב את האדם המזיק בשוגג כמזיק במזיד, ואת המזיק באונס כמזיק ברצון.

ב. ובין מתכווין להכות את הבהמה למי שאין מתכווין להכותה.

וכשם שאנו לומדים שלא לחלק בין דרך ירידה לדרך עלייה לענין פטור ממון, כך יש לך ללמוד לענין כופר, שאין לוקחים ממנו כופר לפוטרו, בין בדרך ירידה ובין דרך עלייה.⁽³⁾

ג. ובין המכה את הבהמה "דרך ירידה", כדרך המכים בהנחתת היד, לבין המכה אותה דרך עלייה, שמכה בהגבהת ידו או שחתך בחרבו מלמטה למעלה [כי אין דין אדם המזיק כדין ההורג בשגגה לענין גלות, שרק בהורג בשגגה חילקה התורה בין דרך ירידה לדרך עלייה, ואינו גולה עד שיתקיים "ויפל עליו וימות"].

ומכח הקושיה הזאת מביאה הגמרא הסבר אחר:

אלא, אמר רמי בר חמא: (4) לעולם רק אחד משני הפסוקים "כל חרם" ו"לא תקחו כופר" בא ללמד שלא נקח ממנו ממון ונפטרנו ממיתה, ואילו הפסוק השני נצרך ללמד על "קם ליה בדרכה מיניה". והא דקשיא לך לעיל בתחלת הסוגיא שמ"ולא יהיה אסון" נפקא לן דין "קם ליה בדרכה מיניה", לא תיקשי, כי:

בכל אלו לא חילקת לפוטרו ממון באחד מהאופנים, אלא לחייבו ממון בכל האופנים שנזכרו.

אף מכה אדם, לא תחלוק בו לענין תשלומין:

א. בין ההורג בשוגג, שלא התחייב מיתה, להורג במזיד, שהתחייב מיתה.

א. נתבאר על פי רש"י שכתב: לחייבו ממון והוא הדין לפדותו, וזה שלא כדברי התוספות לעיל לה א סוף ד"ה אף, שכתבו שעיקר כוונת תנא דבי חזקיה בדרך ירידה ודרך עלייה, הוא לענין זה ולא לענין פטור "קם ליה בדרכה מיניה"; ובריטב"א מבואר כאן, דמסוגיא זו משמע כדעת התוספות.

איצטריך, דאי מהקישא הוה אמינא אדרכה לאידך גיסא, מה "מכה בהמה" לעולם ישלם אף "מכה אדם" ישלם, והשתא דנפקא לן פטור תשלומין למזיד מ"לא יהיה אסון" על כרחך הקישא לפטור שוגג דרך עלייה.

ב. כתב עוד רש"י: "ולא יהיה אסון" מיהא

4. ליישב את הפסוקים לפי רבי חנניא בן עקביא.

במעשה אחד – נמי, מאידך תנא דבי חזקיה נפקא ?

דתנא דבי חזקיה:

“עין תחת עין” ולא עין ונפש תחת עין, מלמד הכתוב שפטור הוא מממון העין כיון דנתחייב בנפש.

ומאחר שלמדנו מ”תנא דבי חזקיה” שאם סימא את עינו והרגו בה לא ישלם את העין, שוב יש לנו ללמוד מ”ולא יהיה אסון” שאפילו בשני מעשים אינו משלם, ואין אנו צריכים לפסוקים נוספים לדין “קם ליה בדרכה מיניה” ומשמע בין מת באותה מכה ובין מת שלא מאותה מכה.⁽⁵⁾

אלא אמר רב אשי:

איצטריך אחד משני הפסוקים “לא תקחו כופר” או “כל חרם”, ללמד על קנס שהוא נפטר על ידי חיוב מיתה, ש”אם אינו ענין”

או “ולא תקחו כופר לנפש רוצח”], כי סלקא דעתך אמינא: הני מילי שהמיתה פוטרת את הממון היכא דבמעשה אחד סימא את עינו והרגו בה, שרק במקרה שכזה מלמד הכתוב שחיוב המיתה פוטרו מתשלום דמי העין ליורשיו.

אבל היכא דסימא את עינו, וחייב עליה ממון, והרגו בדבר אחר, במכה אחרת, בבת אחת, אימא נישקול ממונא מיניה, ולא יפטור חיוב המיתה את הממון, מאחר שנתחייב בהם על ידי שני מעשים.⁽⁵⁾

לכך צריך את אחר מהפסוקים האלו שהוא מיותר, כדי ללמד שאומרים “קם ליה בדרכה מיניה” אף בשני מעשים שנעשו בעת ובעונה אחת.

אמר ליה רבא לרמי בר חמא: למה צריכים אנו מקרא מיותר ללמד על כך שיש דין קם ליה בדרכה מיניה גם בשני מעשים חלוקים, והרי הא – כשהרגו וסימא את עינו

מכה, ולא שנא לא מת”, [והתוספות פירשו באופן אחר].

ולשון רש”י בסופו “לא שנא מת באותה מכה ולא שנא לא מת”, בהכרח כוונתו “לא מת” מאותה מכה אלא ממכה אחרת, שאם לא מת כלל למה לא ישלם דמי העין; וצריך לומר שאין כוונתו לומר, שכל זה נלמד מ”תנא דבי חזקיה”, דאם כן “ולא יהיה אסון” למה לי, ועוד, שרש”י עצמו כתב בד”ה הא “הא דסימא עינו והרגו בה מאידך דבי חזקיה נפקא”, הרי שאין אנו לומדים מתנא דבי חזקיה אלא סימא את עינו והרגו בה וכעין עיקר הדרשה בחובל העוסקת באופן זה; אלא כוונת רש”י שמשני הפסוקים כאחד יש לנו ללמוד על שני אופנים אלו.

5. ראה בדברי רבינו עקיבא איגר, כיצד הדין כשנתחייב מלקות וממון על שני מעשים, אם נפטר אחד מהם, ואף שאמרו בגמרא לעיל לה ב “בהדי דמחיה קרע שיראין דיליה” שהוא פטור משום המלקות של החבלה, זו אינה ראייה דיש לומר שבאותה מכה קרע את שיראיו, כמו שכתב רעק”א שם.

6. עיקר דרשת תנא דבי חזקיה, לא באה ללמד את זה, אלא ללמד שמאמר הכתוב “עין תחת עין” האמור בחובל, אין פירושו כפשוטו, כיון שאם תסמא את עינו שמא ימות על ידה והתורה אמרה “עין תחת עין, ולא עין ונפש תחת עין”, ופירש רש”י, דמכל מקום שמעינן מינה נמי ד”לא תעביד בה תרתי, לא שנא מת באותה

כסף, ולו תהיה לאשה תחת אשר עינה, לא יוכל שלחה כל ימיו".

וכתוב בפרשת מפתה [שמות כב טו] — טז]: "וכי יפתה איש בתולה אשר לא אורשה ושכב עמה, מהור ימהרנה לו לאשה. אם מאן ימאן אביה לתתה לו, כסף ישקול כמוהר הבתולות".

הרי למדנו שלא דיבר הכתוב אלא בנערה אשר לא אורשה, אבל נערה שנתארסה ואפילו נתגרשה כבר אין בה את הדין האמור בתורה; ונחלקו תנאים מה הוא דינה:

נערה שנתארסה ונתגרשה, [ומאחר שנתגרשה שוב אין בה מיתה שתפטרנו מן הקנס]:

רבי יוסי הגלילי אומר: אין לה קנס כלל.

רבי עקיבא אומר: יש לה קנס, ואולם קנסה לעצמה, ולא כשאר אונס שקנסה לאביה.

גמרא:

מפרשת הגמרא: **מאי טעמא דרבי יוסי הגלילי, הסובר שנערה שנתארסה ונתגרשה אין לה קנס?**

אמר קרא בפרשת אונס ובפרשת מפתה: "אשר לא אורשה", ויש לנן לדייק: הא אורסה — שוב אין לה קנס.

ורבי עקיבא, המחייב קנס בנערה שכבר

לפסוקים אלו ללמד על ממון עם המיתה תנהו ענין לקנס עם המיתה.

והוצרכה התורה ללמד דין זה, כי **סלקא דעתך אמינא: הואיל וחידוש הוא שחידשה תורה בקנס שצריך לשלמו ואינו דין אלא גזירת מלך, לכן יהא הדין דאף על גב דמיקטיל הרי הוא משלם.**

קא משמע לן אחד מן המקראות "ולא תקחו כופר" או "כל חרם" שאף קנס אינו משתלם עם המיתה. (7)

ואכתי מקשינן: **ולרבה, דאמר לעיל: אכן, כיון שחידוש הוא שחידשה תורה בקנס, לכן אף על גב דמיקטיל משלם —**

האי "כל חרם" מאי עביר ליה!?

ומשנינן: כיון שלא הוצרכנו לתירוצים אלא לפי רבי חנניא בן עקיבא, הסובר: שאף היוצא ליהרג נערך, ואי אפשר לפרש את הפסוק "כל חרם" ללמד על מי שאמר על היוצא ליהרג "ערכי עלי" שאינו חייב.

אם כן לרבה לא תיקשי: **דסבר לה רבה כתנא קמא דרבי חנניא בן עקיבא, והרי לשיטתו אין "כל חרם" מיותר.**

מתניתין:

כתוב בתורה בפרשת אונס [דברים כב כח — כט]: "כי ימצא איש נערה בתולה אשר לא אורשה ותפשה ושכב עמה, ונמצאו ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים

מיניה", אם כן במשנתנו העוסקת בקנס, למה הביאה המשנה את הפסוק "ולא יהיה אסון",

7. הקשו הראשונים: כיון שמ"כל חרם" אנו לומדים שהקנס נפטר בדין קם ליה בדרכה

נתארסה, טעמו הוא, משום שהוא מפרש: "אשר לא אורשה" יהא הקנס לאביה, הא אורסה יהא הקנס לעצמה.

ותמהה הגמרא על שיטתו של רבי עקיבא: אלא מעתה:

א. מה שאמרה התורה בפרשת אונס ובפרשת מפתה: "נערה" דמשמע ולא בוגרת, הכי נמי תפרש דהבוגרת יש לה קנס, ולא בא הכתוב אלא לומר שקנסה לעצמה?!?

והרי זו לא שמענו שיהא כתוב באיזה משנה או ברייתא שהבוגרת יש לה קנס וקנסה לעצמה, שנוכל לפרש אותה כרבי עקיבא.

ב. ומה שאמרה התורה "בתולה" דמשמע ולא בעולה, הכי נמי תפרש דישי לה קנס וקנסה לעצמה?!?

אלא ודאי לגמרי מיעטה אותן התורה, הבא נמי "אשר לא אורשה" יש לך לדרוש שלגמרי מיעטה התורה את מי שנתארסה כבר מן הקנס.⁽⁸⁾

אמר לך רבי עקיבא: לכן איני ממעט מ"אשר לא אורשה" שלא יהא לה קנס לגמרי, כי האי "לא אורשה" מיבעי ליה לרבי עקיבא, לכדתניא [בסיפא של הבריייתא הבאה]:

כתוב בתורה: "אשר לא אורשה", מלמד הכתוב: פרט לנערה שנתארסה ונתגרשה שאין לה קנס, דברוי רבי יוסי הגלילי.

רבי עקיבא אומר: יש לה קנס וקנסה לאביה.⁽⁹⁾

והדין נותן שיהא הקנס לאביה: הואיל ואביה של נערה זכאי בכסף קידושיה, ואביה של נערה זכאי בכסף קנסה —

מה כסף קידושיה, אף על פי שנתארסה ונתגרשה ושוב נתארסה הרי כסף קידושיה לאביה הוא.⁽¹⁰⁾ —

אף כסף קנסה, אף על פי שנתארסה ונתגרשה לאביה הוא.⁽¹¹⁾

שאינה מוחלת על הקנס, יש לה קנס, אם כן אף גבי מפותה יש לנו לדרוש "הא נתארסה קנסה לעצמה" אם לא תמחלנו.

9. בהמשך הסוגיא מקשה הגמרא מרבי עקיבא במשנתנו שאמר: יש לה קנס וקנסה לעצמה.

10. שהרי בקדושין לא נאמר מיעוט "אשר לא אורשה", רש"י; וראה מה שתמה בפני יהושע על זה.

11. תמה בפני יהושע: הרי מלימוד זה אי אפשר ללמוד דלא כרבי יוסי הגלילי הסובר שאין לה

והרי את "כל חרם" היה למשנה להביא?! ותירץ הריטב"א בתירוצו שני בשם רבינו ז"ל, וכתב עליו שהוא הנכון "דאורחא דתנא הוא, דכיון דקושטא הוא ואיכא קראי, לא קפיד ונקיט קרא במקום קרא אחרינא".

8. הקשה בשיטה ישנה: למה לא הקשתה הגמרא, דהא אף גבי מפותה נאמר "אשר לא אורשה", ואי אפשר לפרש דהיינו שיהא הקנס לעצמה, כי המפותה שמדעתה עושה הרי היא מוחלת ואין לה קנס, [כמבואר לעיל לב א]?! ותירץ בעל השיטה מקובצת, שלפי מה

שנתבאר בתוספות בסנהדרין שאם היא אומרת

רבי עקיבא דמשנתנו אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והוא בא לומר שנערה המאורשה שנתגרשה קנסה לעצמה.

ואכתי תמהינן לרבי עקיבא:

ורבי עקיבא, מאי חזית ד"אשר לא אורשה" מופנה הוא לגזירה שוה, ואילו "בתולה" למעוטי בעולה?

אימא "בתולה", נאמר שמילת "בתולה" היא זח-ב הבאה לגזירה שוה, ולעולם חייב הוא אף על הבעולה, (1) ואילו "אשר לא אורסה" ללמד הוא בא, פרט לנערה שנתארסה, ונתגרשה, לומר שאין לה קנס כלל! (2)

ומשנינן: **מסתברא** כי הכתוב "אשר לא אורסה", הוא זה שבא לגזירה שוה.

שהרי אין סברא לפוטרה מן הקנס, כיון שאני קורא בה "נערה בתולה".

ותמהה הגמרא: **אדרבה!** נאמר שמלת "בתולה" באה לגזירה שוה ולא למעטה מקנס לגמרי, שהרי אני קורא בה "אשר לא אורסה"!

וממשיכה הברייתא: **אם כן מה תלמוד לומר "אשר לא אורשה"?**

מופנה, כלומר: מיותר הוא כדי להקיש לו ולדון הימנו גזירה שוה:

נאמר כאן באונס (12) "אשר לא אורשה" —

ונאמר להלן במפתה "אשר לא אורשה".

מה כאן — באונס — המשים כסף הוא הקנס, שכך אמרה התורה באונס: ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף".

אף להלן — במפתה — המשים כסף הוא משלם, ואף שלא פירטה שם התורה את הסכום, אלא אמרה: "כסף ישקול".

ומה להלן במפתה "שקלים", שהרי אמרה התורה: "כסף ישקול", **אף כאן** במפתה "שקלים" הוא משלם, ואף שלא אמרה התורה אלא "חמשים כסף".

וכשם שלדעת רבי עקיבא שבברייתא עיקר "אשר לא אורשה" בא לגזירה שוה, כך גם לפי רבי עקיבא דמשנתנו, אלא שלפי דעת

עקיבא דמשנתנו יהא הקנס לעצמה, וכמו "אשר לא אורשה".

2. כתב הריטב"א: אע"ג דקיי"ל אין אדם דן גזירה שוה אלא אם כן קיבלה מרבו, התם הוא כשלא קבלה כלל, אבל רוב הגזירות שוות שבתלמוד הוו גמירי שיש לדון כאן גזירה שוה, אבל לא היו מקובלים מן המלות של הגזירה שוה, והיינו דבעינן מופנה מצד אחד או מופנה משני צדדין, ויש מהן שלמדין ומשיבין, וכן פירשו בתוספות. וראה מה שכתבו התוספות שלפינו בד"ה אימא.

קנס כלל, רק אפשר ללמוד שאם יש לה קנס הרי הוא ניתן לאביה ולא לעצמה, ואם כן מה תשובה השיב רבי עקיבא לרבי יוסי הגלילי; וגם תיקשי המשך הברייתא: אם כן מה תלמוד לומר: "אשר לא אורשה", והרי יש לפרש את הפסוק כפשוטו שאין לה קנס כלל!?

וראה מה שחידש שם בביאור סוגייתנו.

12. ראה בשיטה מקובצת שביאר, למה נקרא אונס "כאן" ומפתה "להלן".

1. כן כתב רש"י. והיינו, שלפי רבי עקיבא דברייתא יהא הקנס לאביה, ואילו לפי רבי